

Михайло КРУПКА

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, mykhaylo.krupka@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8775-1397

Ольга ЗАМАСЛО

доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, olha.zamaslo@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-7128-8425

Марта ПЕТИК

кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, marta.petyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-6022-2690

Іванна ДЮГ

студентка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, ivanna.djuh@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0005-8396-5928

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Вступ. У сучасних умовах повномасштабної військової агресії роль місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової безпеки держави та сталого розвитку територій суттєво зросла. Зменшення економічної активності, руйнування інфраструктури, вимушена міграція та збільшення соціальних витрат посилюють фінансові виклики для органів місцевого самоврядування. Фінансова інклюзія виступає важливою складовою зміцнення фінансової спроможності громад, проте її реалізація ускладнена обмеженням доступом до фінансових послуг, особливо у прифронтових регіонах.

Мета – обґрунтувати теоретичні засади і розробити практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів України в умовах розширення фінансової інклюзії та забезпечення ефективного фінансування в реаліях воєнного часу й повоєнного відновлення економіки.

Результати. Досліджено роль місцевих бюджетів у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад й загальнодержавного економічного зростання. Проаналізовано структуру та динаміку доходів і витрат місцевих бюджетів, відзначено особливу роль міжбюджетних трансфертів у системі місцевих фінансів. Оцінено роль їхньої стійкості, обґрунтовано необхідність пошуку резервів власних доходів у формуванні фінансової бази органів місцевого самоврядування в умовах війни та повоєнного відновлення. За допомогою кореляційного аналізу досліджено вплив ключових макроекономічних чинників на фор-

мування дохідної бази місцевих бюджетів. Запропоновано фінансову модель забезпечення органами місцевого самоврядування соціально-економічного добробуту відповідно до цілей сталого розвитку території. Наголошено на важливості впровадження системного підходу до підвищення рівня фінансової грамотності населення та розширення фінансової інклюзії шляхом реалізації державної концепції розвитку цифрової економіки, небанківського фінансового сектору, цифровізації фінансових послуг і впровадження альтернативних механізмів фінансування з метою зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Висновки. Результати проведеного комплексного аналізу підтверджують наявність суттєвих трансформацій у структурі доходів місцевих бюджетів України під впливом воєнного конфлікту, зокрема внаслідок перерозподілу частини податку на доходи фізичних осіб на користь державного бюджету. Визначено, що міжбюджетні трансферти залишаються ключовим інструментом забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Динаміка доходів і видатків свідчить про здатність місцевих бюджетів функціонувати в умовах суттєвих обмежень та викликів, забезпечуючи виконання пріоритетних завдань, зокрема відновлення постраждалих територій і підтримку процесів повоєнної відбудови національної економіки.

Ключові слова: місцеві бюджети, органи місцевого самоврядування, ОТГ, доходи і видатки місцевих бюджетів, податкові надходження, ПДФО, міжбюджетні трансферти, міжнародна допомога, фінансова інклюзія, фінансова стійкість, сталий розвиток.

Табл.: 1, рис.: 4, бібл.: 11.

Mykhaylo KRUPKA

Dr. Sc. (Economics), Prof., Emeritus of Science and Technology of Ukraine,
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, mykhaylo.krupka@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8775-1397

Olha ZAMASLO

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
olha.zamaslo@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-7128-8425

Marta PETYK

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
marta.petyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-6022-2690

Ivanna DIUH

Student, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, ivanna.diu@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0005-8396-5928

FINANCIAL SUSTAINABILITY OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF FINANCIAL INCLUSION AND POST-WAR ECONOMIC RECOVERY

Introduction. In the context of full-scale military aggression, the importance of local budgets in ensuring the financial stability of the state and sustainable development of territories has increased significantly. The decline in economic activity, the destruction of infrastructure, the forced displacement of the population and the increase in social spending exacerbate the financial challenges for local governments. Financial inclusion is an important factor in strength-

ening the financial capacity of communities, but its implementation is complicated by limited access to financial services, especially in frontline regions.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical foundations and develop practical recommendations for strengthening the financial sustainability of local budgets in Ukraine in the context of expanding financial inclusion and ensuring effective financing in the realities of wartime and post-war economic recovery.

Results. The paper examines the importance of local budgets in ensuring the sustainable development of territorial communities and national economic growth. The structure and dynamics of local budget revenues and expenditures are analyzed, focusing on the significant role of inter-budgetary transfers in the local finance system. The importance of the financial stability of local budgets is assessed and the need to intensify the search for additional sources of own income under martial law and during the post-war recovery period is substantiated. Based on the results of the correlation analysis, the influence of the main macroeconomic factors on the formation of the revenue part of local budgets is determined. A financial model is proposed that allows local governments to effectively ensure socio-economic development in accordance with the goals of sustainable development. Emphasis is placed on the feasibility of implementing a systemic approach to increasing the financial literacy of the population and expanding financial inclusion through the implementation of the state policy of digitalization of the economy, development of the non-bank financial sector, expanding access to digital financial services and introducing alternative financing mechanisms to strengthen the financial capacity of local budgets.

Conclusions. According to the results of a comprehensive analysis, it was found that the military conflict led to significant transformations in the structure of revenues of local budgets of Ukraine, in particular through the redistribution of part of the personal income tax in favor of the state budget. It was determined that inter-budgetary transfers remain the main tool for ensuring the financial stability of local budgets under martial law. The study of the dynamics of revenues and expenditures confirmed the ability of local budgets to adapt to new conditions and fulfill priority tasks, in particular, to restore the affected territories and support the post-war recovery of the national economy.

Keywords: local budgets, local governments, AHs, local budget revenues and expenditures, tax revenues, personal income tax, intergovernmental transfers, international aid, financial inclusion, financial sustainability, sustainable development.

JEL Classification: H7, R5.

Постановка проблеми. Місцеві бюджети, як складова бюджетної системи України, мають важливе значення для забезпечення функціонування та розвитку громад. З початку повномасштабного вторгнення роль місцевих бюджетів зросла не лише в контексті розвитку окремих територіальних одиниць, а й забезпечення фінансової безпеки держави загалом. Зниження економічної активності, руйнування інфра-

структури, вимушена міграція, зростання соціальних витрат і необхідність залучення додаткових джерел фінансування суттєво впливають на фінансову спроможність органів місцевого самоврядування виконувати покладені на них функції.

За умов сьогодення вимушені зміни в структурі бюджетних доходів і видатків створюють нові виклики для ефективного управління фінансовими ресурсами на міс-

цевому рівні відповідно до цілей сталого розвитку територій. Щоденна боротьба з агресором вимагає раціонального використання ресурсів місцевих бюджетів задля підтримки обороноздатності громад, забезпечення соціальних потреб та відновлення об'єктів критичної інфраструктури в умовах сьогодення, а в майбутньому – стратегічного планування місцевих фінансів для повного відновлення, розвитку інноваційної економіки та створення привабливих умов для залучення інвестицій.

Фінансова інклюзія є важливим чинником забезпечення стійкості місцевих бюджетів у довготерміновій перспективі, оскільки сприяє пожезавленню економічної активності, розширенню джерел доходів, ефективному використанню ресурсів та укріпленню фінансової стабільності громад. Водночас у контексті повномасштабного воєнного вторгнення на територію України доступ до фінансових послуг істотно ускладнився. Руйнування інфраструктури, нестабільність економічного середовища та вимушене припинення або обмеження діяльності банківських установ – особливо в сільських і прифронтових регіонах – значно обмежують фінансову доступність. Подібні бар'єри негативно впливають на розвиток підприємництва, знижують обсяги податкових надходжень і створюють перешкоди для реалізації місцевих соціально-економічних ініціатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення актуальних питань місцевих бюджетів мають вагоме значення для підвищення ефективності розподілу фінансових ресурсів і забезпечення прозорості державного управління, а відтак, задля зміцнення фінансової стійкості окремих територіальних громад й реалізації стратегій сталого розвитку територій, особливо в умовах воєнного та повоєнного відновлення України.

Наукові дослідження у сфері публічних фінансів в межах реформування системи місцевого самоврядування та впровадження децентралізації активно здійснюють в усьому світі і в Україні. Окремі теоретичні та науково-прикладні аспекти функціонування бюджетної системи й міжбюджетних відносин, оцінки ефективності реалізації політики бюджетної децентралізації та вплив чинників внутрішнього і зовнішнього середовища на забезпечення фінансової самостійності громад розглядають у своїх працях такі українські вчені: К. Березюк [1], З. Варналій, В. Волкова, О. Глущенко, В. Дем'янишин, Я. Дропа, М. Євдокімова, О. Жихор, О. Кириленко, С. Коваль, В. Кравченко, А. Крисоватий [4], М. Кульчицький, І. Лютий, Б. Малиняк, Д. Матвійчук, В. Опарін, Ю. Пасічник, І. Піддубний, С. Титюк, В. Федосов, І. Чугунов.

Проблематиці фінансової інклюзії населення та підприємницьких структур присвятили свої праці такі науковці та практики: О. Гронь [2], О. Арутюнян [3], О. Десятнюк [4], С. Міщенко, С. Науменкова [6], А. Буряченко, Л. Дудинець, Н. Захарченко, А. Служенко та ін. Дослідження у цій сфері набувають все більшої актуальності в сучасних умовах, особливо в контексті нестабільного економічного середовища, цифрової трансформації й необхідності перегляду ролі населення та платників податків у забезпеченні фінансової стійкості територіальних громад.

В Україні наукова проблематика функціонування місцевих фінансів хоча й залишається предметом активних наукових дискусій, однак, враховуючи глобалізаційні та військові виклики сьогодення, потребує комплексного аналізу щодо питань управління фіскальними ризиками й реалізації боргової стратегії, формування належного інституційного середовища в контексті цифровізації сфери фінансів відповідно до

концепції фінансового забезпечення суспільного добробуту.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів України в умовах розширення фінансової інклюзії та забезпечення ефективного фінансування в реаліях воєнного часу й повоєнного відновлення економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеві бюджети є головним джерелом фінансування потреб громад. Через місцеві бюджети реалізуються фінансові відносини органів місцевого самоврядування з усіма підприємствами та установами, які перебувають на їхній території. Також існує взаємозв'язок місцевих бюджетів з державним бюджетом, який стосується перерозподілу фінансових ресурсів для ефективного розвитку кожного з них. У сфері формування і розподілу фінансів місцеві бюджети акумулюють кошти, які використовують місцеві органи влади для соціального та економічного розвитку громади.

Економічні виклики, з якими стикається країна, зменшили спроможність окремих територій до самофінансування та вплинули на формування бюджетів як на державному, так і на місцевих рівнях. Потреба ж у фінансуванні діяльності бюджетних установ і соціальних проєктів не зменшилася, проте відчутно знизилася податко-спроможність громадян і бізнесу. З іншого боку, зросли видатки на обороноздатність і ведення бойових дій, виникла потреба значного збільшення інвестицій у соціальний захист, підтримку населення і забезпечення сталого розвитку економіки.

Зауважимо лише, що на сучасному етапі трансформації національної економіки актуалізується постановка питання щодо посилення практичного використання потенціалу місцевих бюджетів. Безумовно, в

умовах ринкових трансформацій розвиток економіки України безпосередньо залежить від фінансового стану суб'єктів господарювання та місцевих бюджетів. Сьогодні місцеві бюджети – це план доходів та видатків фінансових ресурсів, якими розпоряджаються органи місцевого самоврядування, мобілізують і витрачають кошти з метою забезпечення соціально-економічного добробуту відповідно до цілей сталого розвитку територіальних громад.

В умовах впливу новітніх реалій та загроз в сучасному суспільстві зростає потреба в реалізації запропонованої на рис. 1 фінансової моделі забезпечення органами місцевого самоврядування загального добробуту.

Важливу роль у підвищенні ефективності виконання місцевих бюджетів відіграє розширення доступу населення та суб'єктів господарювання до банківських послуг, кредитних ресурсів, страхових продуктів і цифрових платіжних інструментів й сприяє зменшенню тіньової економіки, зміцнює податкову дисципліну та активізує економічну діяльність у громадах, забезпечує збільшення обсягів виробництва й реалізації товарів та послуг, що призводить до зростання податкових надходжень.

Фінансова інклюзія в Україні набуває особливої актуальності в контексті забезпечення рівного доступу різних верств населення до широкого спектру фінансових послуг, підвищення рівня фінансової обізнаності громадян та, як наслідок, створює можливість забезпечення сталого економічного розвитку територій. Водночас становлення фінансової інклюзії в Україні на сучасному етапі пов'язано з системними труднощами, серед яких необхідно виокремити:

- обмежену доступність фінансової інфраструктури, зокрема у віддалених місцевостях, де значна частина населення не має фізичного доступу до

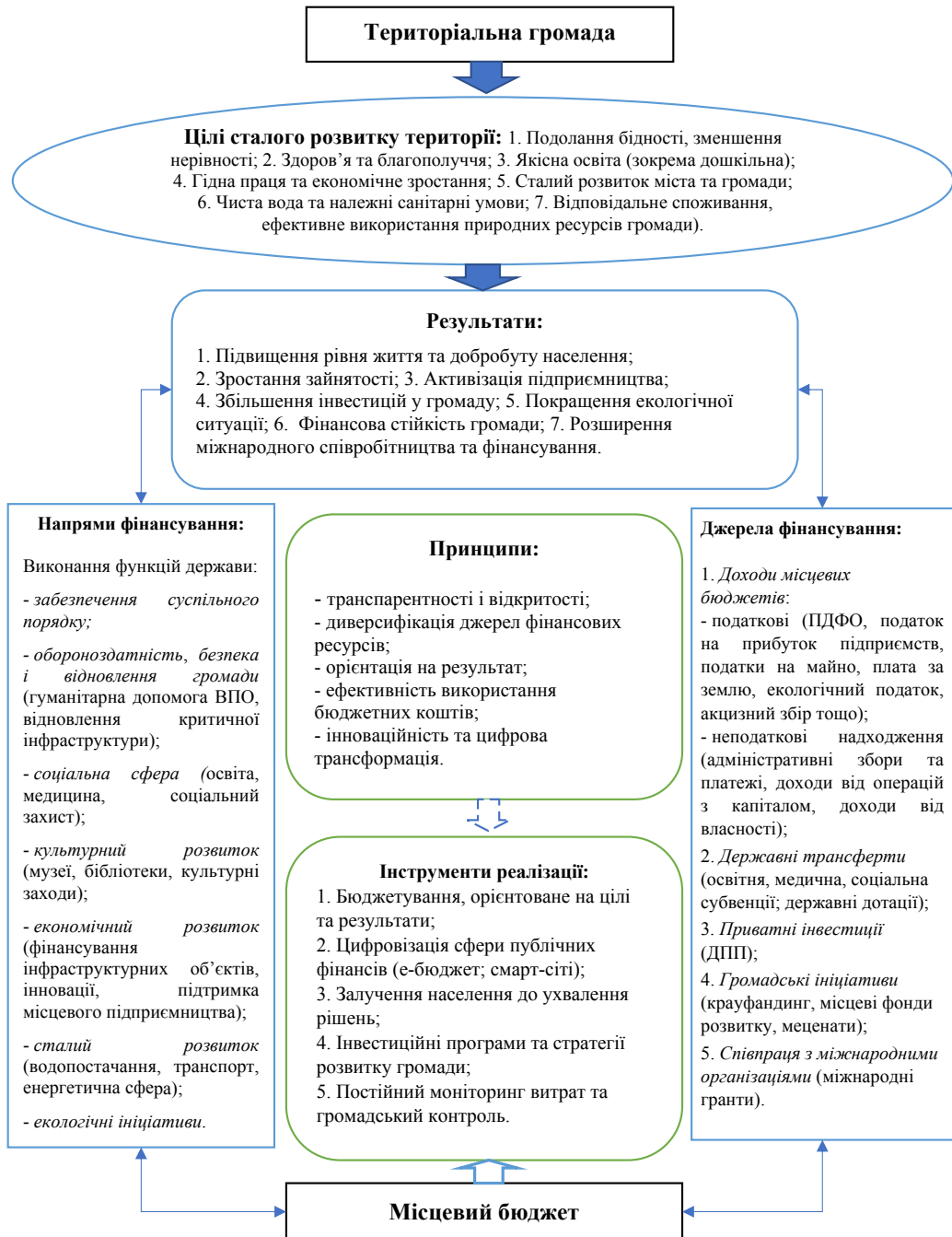

Рис. 1. Фінансова модель забезпечення органами місцевого самоврядування загального добробуту відповідно до цілей сталого розвитку території*

* Побудовано авторами.

банківських відділень, мікрофінансових організацій, поштових відділень, які надають фінансові послуги, та банкоматів. Також має місце зменшення мережі фінансових установ унаслідок бойових дій, тимчасової окупації окремих територій, вимушеної масштабної внутрішньої міграції;

- нерозуміння користувачами фінансових послуг потенційних переваг та можливих загроз використання фінтеху. Так, низький рівень фінансової грамотності громадян підтверджують результати дослідження за методологією ОЕСР (загальний індекс фінансової грамотності в Україні у 2021 р. становив 12,3 бали, або 58% від максимального значення у 21 бал [11]);

– наявність фінансових бар'єрів (високий рівень процентних ставок, приховані комісії, складність умов кредитування, підвищені вимоги до потенційних позичальників тощо) [3].

У контексті сучасних викликів і загроз, з якими стикаються територіальні громади, важливо розуміти, як змінюється структура доходів місцевих бюджетів. У табл. 1 наведено динаміку основних видів надходжень, що дає змогу простежити участь доступних джерел фінансових ресурсів у формуванні місцевих бюджетів за останні роки.

Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів в Україні за період з 2018 по 2024 рр. в розрізі джерел надходжень свідчить про значні зміни у структурі фінансових ресурсів, які визначають фінансову базу місцевих

Таблиця 1

Структура доходів місцевих бюджетів України у 2018–2024 рр. (%)

Показники	Періоди							за 2023-2024 рр., в.п.
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	24,44	29,50	37,88	36,67	49,18	44,43	37,98	-6,45
Податок на прибуток підприємств	1,58	1,84	2,08	2,78	2,44	2,37	4,12	1,74
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	0,87	0,95	0,99	1,48	1,58	0,92	0,96	0,04
Внутрішні податки на товари та послуги	2,49	2,46	3,31	3,08	2,36	3,44	4,11	0,67
Місцеві податки та збори	11,00	13,21	16,12	15,53	15,23	15,36	17,67	2,32
Доходи від власності та підприємницької діяльності	0,34	0,29	0,34	0,31	0,24	0,27	0,25	-0,03
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	1,01	0,83	0,88	0,83	0,77	0,81	0,88	0,07
Інші неподаткові надходження	0,43	0,42	0,54	0,31	0,22	0,30	0,61	0,31
Власні надходження бюджетних установ	3,46	3,14	2,81	3,26	2,76	4,22	4,69	0,47
Надходження від продажу основного капіталу	0,13	0,18	0,31	0,21	0,11	0,13	0,18	0,04
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	0,26	0,34	0,43	0,39	0,30	0,42	0,54	0,12
Від органів державного управління (трансфери)	53,87	46,72	34,12	35,03	24,71	27,24	27,72	0,48
Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,02	0,01	0,03	0,01	0,04	0,03	0,21	0,18
Цільові фонди	0,12	0,11	0,14	0,10	0,06	0,05	0,09	0,04

* Складено на основі [10].

органів влади, особливо в умовах збройної агресії. Безумовно, на бюджетні надходження громад негативно вплинули міграція населення, релокація чи вимушене припинення господарської діяльності багатьох підприємств. У цьому контексті стратегія розвитку господарської діяльності в Україні має враховувати необхідність відновлення та стимулювання економічної активності на регіональному рівні як основної умови стабілізації місцевих бюджетів.

Найбільшою групою доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, зокрема податок на доходи фізичних осіб, що до повномасштабного вторгнення забезпечував приблизно 52% власних доходів (не враховуючи трансфертів) та 29% сукупних доходів громад, в умовах сьогодення – 54% та 34,9% відповідно. Надходження цього податку у 2024 р. значно зменшилися, порівняно з 2023 р. (на – 6,45 в.п.), що є наслідком перерозподілу надходжень військового ПДФО.

В Україні загальний призов сотень тисяч громадян через російську агресію істотно змінив територіальну структуру розподілу надходжень ПДФО до місцевих бюджетів. Якщо зайнята особа вступає на військову службу в ЗСУ, громада, де вона працювала, фактично втрачає доходи від сплаченого нею ПДФО. Натомість громада, в якій зареєстрована військова частина, де проходить службу мобілізований, додатково отримувала ПДФО (до 1 січня 2024 р.). Так, 60% сплаченого ПДФО військовослужбовців спрямовували до бюджету громади за місцем реєстрації військової частини, решта – до державного та обласного бюджетів. Як результат, громада, де зареєстрована військова частина (що загалом не означає фактичне перебування там військових), отримувала значні додаткові фінансові ресурси.

Сьогодні, на період дії воєнного стану, надходження ПДФО від оподаткування до-

ходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, отриманих військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу, вилучені з доходів загального фонду відповідних місцевих бюджетів, в повному обсязі надходять до спеціального фонду Державного бюджету України і спрямовуються на оборону держави [2]. Водночас у багатьох громад суттєво знизилися надходження ПДФО з інших доходів громадян, передусім від підприємницької діяльності, оскільки мобілізовані підприємці впродовж усього періоду військової служби звільняються від сплати єдиного податку, ЄСВ та військового збору [9], а також оренди та пасивних доходів. Так, 44% громад отримали надходжень менше, ніж у 2021 р., а у 11% громад такі доходи знизилися на понад 20%, що пов'язано зі зменшенням економічної активності населення [1].

Результати дослідження показали, що частка податку на прибуток підприємств у доходах місцевих бюджетів зросла з 1,58% у 2018 р. до 2,44% у 2022 р. та на 1,74% у 2024 р., порівняно з 2023 р. Це відбулося завдяки поступовому відновленню бізнес-активності та підвищенню прибутковості підприємств, що адаптувалися до новітніх умов господарювання. Місцеві податки і збори також займають істотну питому вагу в доходах бюджетів, а їх зростання (на 2,32 в.п. за 2023–2024 рр.) свідчить про намагання місцевих бюджетів компенсувати втрати від перерозподілу податку на доходи фізичних осіб.

За даними табл. 1 можна констатувати, що питома вага власних надходжень місцевих бюджетів має тенденцію до зростання, а податок з доходів фізичних осіб складає все більшу частку. Власні надходження бюджетних установ становлять 4,69%; це сплачені кошти за послуги, що надають державні органи влади згідно із

чинним законодавством. Доходи від операцій з капіталом (надходження від продажу основного капіталу, кошти від продажу землі і нематеріальних активів) загалом також зросли з 0,39% до 0,72% впродовж досліджуваного періоду, що пов'язано з підвищенням інвестиційної активності й ефективності фінансового управління місцевими органами влади. У структурі доходів місцевих бюджетів обсяги коштів, отриманих від інституцій ЄС, урядів іноземних держав та міжнародних організацій, зросли впродовж 2018–2024 рр., зокрема за 2023–2024 рр. на 0,18 в.п. – 1,4 млрд грн, що вказує на збільшення масштабів зовнішньої допомоги та, відповідно, фінансування місцевих проєктів за рахунок закордонних джерел.

Другим за значущістю джерелом доходів є трансферти з державного бюджету. Динаміку надходжень міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів проаналізуємо за допомогою рис. 2.

Необхідно зазначити, що в 2024 р. міжбюджетні трансферти становили 187,9 млрд грн (27,72%). За підсумками 2023 р., 84% громад отримали базові дотації, 2021 р. – 75% [1]. З одного боку, цей показник відображає значну роль держави у підтримці місцевих бюджетів, особливо для регіонів, які стикаються з фінансовими труднощами. А з іншого боку, це свідчить про залежність територіальних громад від фінансування з державного бюджету та зниження автономності і самостійності місцевого самоврядування. Зауважимо, що з 2018 р. частка трансфертів у структурі надходжень місцевих бюджетів стабільно знижується, що є результатом змін у державній політиці розподілу фінансових ресурсів, зокрема через перерозподіл коштів на потреби подолання воєнного конфлікту.

На основі даних рис. 3. проаналізуємо вплив ключових чинників на фінансовий потенціал об'єднаних територіальних громад за допомогою розрахунку відповідних

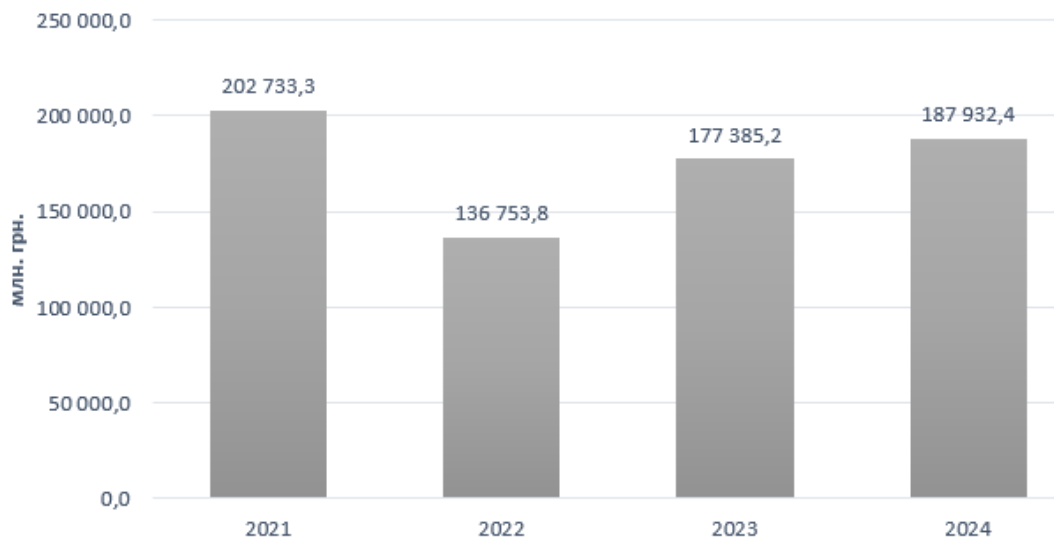

Рис. 2. Динаміка надходжень міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам у 2021–2024 рр.*

* Побудовано на основі [10].

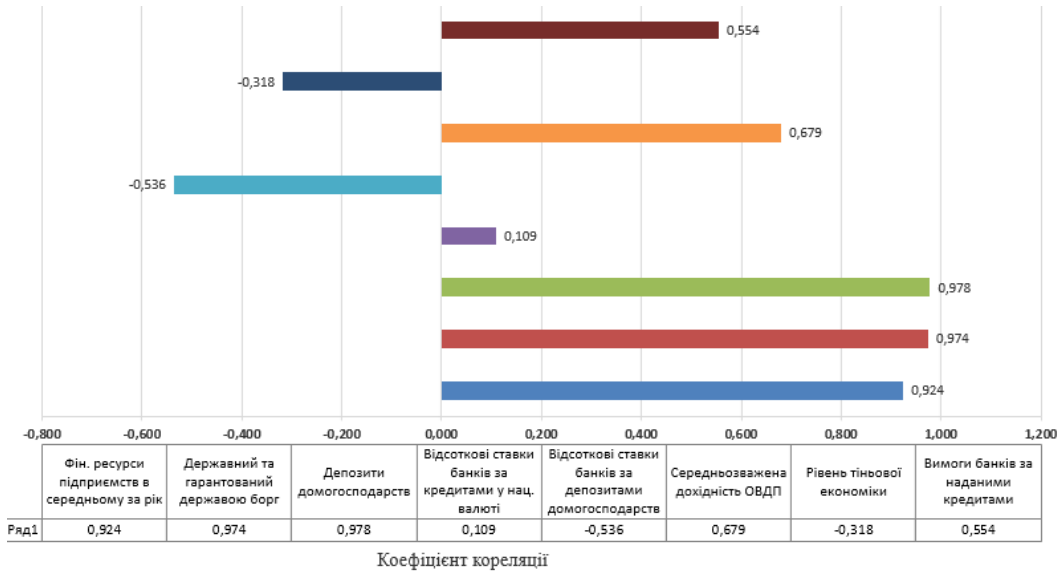

Рис. 3. Кореляційні зв'язки між доходами місцевих бюджетів і чинниками, які впливають на їх розмір*

* Побудовано на основі [8; 9].

коефіцієнтів кореляції. Очікувано, визначальний вплив на обсяги доходів місцевих бюджетів, а відтак, фінансову спроможність місцевих громад має економічна активність бізнесу та фінансові результати господарської діяльності підприємницьких структур. Натомість незначна економічна активність суб'єктів господарювання та низький рівень їх доходів призводять до зменшення дохідної частини місцевих бюджетів, переважання видатків споживчого характеру, неможливість здійснювати інвестиційні видатки як громадянами, так і підприємницькими структурами. Тому фінансово неспроможні територіальні громади змушені збільшувати фінансування соціальної сфери (зокрема соціальні виплати), обмежуючи видатки на економічний розвиток.

Одним із найсуттєвіших є питання зростання обсягу фінансових ресурсів підприємств, яке тісно пов'язане зі збільшенням надходжень до місцевих бюджетів України. Показник кореляції свідчить про пряму за-

лежність 0,924 (середньорічний обсяг фінансових ресурсів підприємств) за рахунок податкових та неподаткових надходжень (податок на прибуток підприємств, податок на нерухомість, орендна плата, єдиний податок, акцизний податок ПДФО тощо). Ефективно працюючі підприємства створюють нові робочі місця, виплачують заробітну плату, формують споживчий попит на ринку та забезпечують загальний суспільний добробут громади.

Як свідчить практика розвинених країн, зростання доходів громадян забезпечує фінансову стабільність домогосподарств. Коли люди почуваються впевнено, вони більше витрачають на купівлю товарів/робіт/послуг, активніше інвестують у нерухомість та цінні папери, частіше започатковують власну справу, сплачують більше податків. Відтак фінансово спроможні територіальні громади мають змогу інвестувати у розвиток місцевої інфраструктури та бізнес-середовище, сприяючи поживленню підприєм-

ницької діяльності. Прямий вплив зростання обсягу заощаджень населення на збільшення доходів місцевих бюджетів підтверджує, що розрахований за досліджуваний період показник кореляції становить $-0,98$. Проте, якщо зважати на інфляцію, то він буде $0,13$, а це суттєво зменшує залежність, адже нівелює заощадження в економіці як такі.

Рівень відсоткових ставок за депозитами має помірний негативний вплив на формування дохідної частини місцевих бюджетів ($-0,53$). Це вказує на те, що зростання депозитних ставок може призвести до зменшення обсягів споживання, а відтак, і податкових надходжень. Для відсоткових ставок банків за кредитами коефіцієнт кореляції становить $0,1$, що вказує на відсутність прямого впливу кредитної політики банків на доходи місцевих громад, оскільки місцеві органи влади майже не залучають кредитні ресурси банків для фінансування своєї діяльності.

Водночас рівень кредитних ставок впливає на доступність позикового фінансування для підприємницьких структур та домогосподарств, опісля – на рівень економічної активності та рівень зайнятості, тобто опосередковано через механізми розподілу податкових платежів визначає порядок формування доходів місцевих бюджетів. Кредитна політика банківських установ має вплив лише в довготерміновому періоді на активізацію економічної діяльності підприємств та домогосподарств, а відтак, на фіскальну спроможність місцевих бюджетів. Зауважимо, що бізнес залучає фінансування та розширює свою діяльність за умов наявності сприятливого інвестиційного середовища, а не лише враховуючи вартість кредитних ресурсів. Вітчизняні економічні суб'єкти часто спрямовують кредитні ресурси на споживчі витрати, а не на фінансування інвестиційних проєктів, що знижує можливості підвищення фіскального потен-

ціалу місцевих бюджетів та збільшення обсягів їх доходів у перспективі.

Також доцільно звернути увагу на неоднозначний вплив рівня тіньової економіки (кореляція становить $-0,31$, а зважена на інфляцію $-0,53$) на обсяги доходів місцевих бюджетів. Зворотний зв'язок зумовлений тим, що місцеві бюджети недоотримують значну частину податкових надходжень: зарплати у конвертах, неофіційна зайнятість, ухилення від сплати податків (прямих і непрямих) суттєво зменшують податкову базу для бюджетних надходжень, що знижує не лише інвестиційний потенціал місцевих громад, а й можливості фінансувати їхні поточні потреби. Водночас тіньовий сектор працевлаштовує значну кількість громадян, люди отримують приховану заробітну плату та мають змогу здійснювати першочергові споживчі видатки (купівля продуктів, одягу, плата за комунальні послуги, транспортні витрати), а також заощаджувати та в майбутньому інвестувати в житлову нерухомість чи розвиток власної справи.

Нелегальне підприємництво, з одного боку, підтримує малий та середній бізнес у громаді (сприяє самозайнятості населення), частково знімає питання соціальної напруги і мінімізує ризики зростання злочинності, а з іншого – не приносить надходжень до місцевих бюджетів та не забезпечує соціальних гарантій для зайнятих у цій сфері громадян. З огляду на це, зазначимо, що фінансова стійкість місцевих бюджетів є результатом реалізації довготермінового бачення розвитку територіальної громади, спрямованого на поживлення підприємницької діяльності та економічної активності громадян, забезпечення фінансової стійкості домогосподарств.

Як зазначено вище, в Україні значну частину доходів місцевих бюджетів становлять міжбюджетні трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам, які

є важливим інструментом горизонтального вирівнювання податкоспроможності окремих територій. Тісна пряма залежність простежується між обсягами доходів місцевих бюджетів і величиною державного боргу (показник кореляції 0,97, а з урахуванням рівня інфляції становить 0,61) та підтверджує активну роль держави у фінансуванні окремих територіальних громад. Необхідно зауважити, що зростання обсягів державних запозичень призводить до зростання інфляції та інфляційних доходів (збільшуються номінальні податкові доходи) місцевих бюджетів.

Зростання надходжень державного бюджету України, зокрема за рахунок державних запозичень, дає змогу державі спрямовувати частину коштів у вигляді міжбюджетних трансфертів на потреби місцевих бюджетів, що збільшує їхню фінансову спроможність за умови недостатніх власних надходжень. Спрямовування державних коштів на фінансування інвестиційних проєктів місцевого значення (розвиток інфраструктури, підтримка бізнесу, соціальні програми) стимулює поживлення економічних процесів та закладає основу нарощування власних податкових доходів місцевих бюджетів в майбутньому.

В умовах сьогодення значна частка перерозподілених коштів у структурі доходів місцевих бюджетів свідчить про їхню недостатню фінансову самостійність, а у випадку зменшення державного фінансування створює ризики зростання дефіциту місцевих бюджетів та неможливості фінансування навіть першочергових захищених видатків. Тому проведений аналіз підтверджує важливість загального економічного стану країни для формування доходів місцевих бюджетів.

В Україні за останні роки зазнала змін і структура видатків місцевих бюджетів. До повномасштабної війни основними напрямками витрат місцевих бюджетів були стат-

ті: утримання місцевих органів управління, освіта, благоустрій та житлово-комунальне господарство (ЖКГ) місцевого значення. Упродовж останніх років у структурі видатків місцевих бюджетів переважають витрати освітнього напрямку. Найбільше в 2024 р. коштів було спрямовано на надання освітніх послуг – 283,7 млрд грн; на другому місці за обсягом фінансування – економічна діяльність (96,7 млрд грн); на третьому – виконання загальнодержавних функцій (61,6 млрд грн) [10]. Поряд із фінансуванням основних груп видатків (освітніх, медичних, культурних, комунальних та інших), громади забезпечили підтримку і тих напрямів, які виникли після початку війни, зокрема: формування підрозділів територіальної оборони, облаштування бомбосховищ, організація життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб, підтримка підприємств, які змінили місце розташування своїх виробничих потужностей з метою забезпечення повноцінного функціонування, та ін.

Важливо зазначити, що в умовах війни пріоритети та завдання місцевих органів самоврядування змінилися залежно від розміщення територіальної громади до лінії фронту. Найбільшого відносного приросту у 2024 р., порівняно з 2021 р., зазнали видатки на громадський порядок, безпеку та судову систему (+18,3 млрд грн). Також зросли видатки на соціальний захист (+29,1 млрд грн). Водночас видатки в галузі освіти та охорони здоров'я зазнали зменшення на 34,7 млрд грн та 4,1 млрд грн відповідно [10].

На основі зазначеного вище можна зробити порівняння загальних обсягів доходів та видатків місцевих бюджетів України у 2020–2024 рр. (рис. 4).

У 2020 р. місцеві бюджети було виконано з дефіцитом, оскільки видатки перевищували доходи. Причиною зменшення доходів стали різні чинники (зокрема пан-

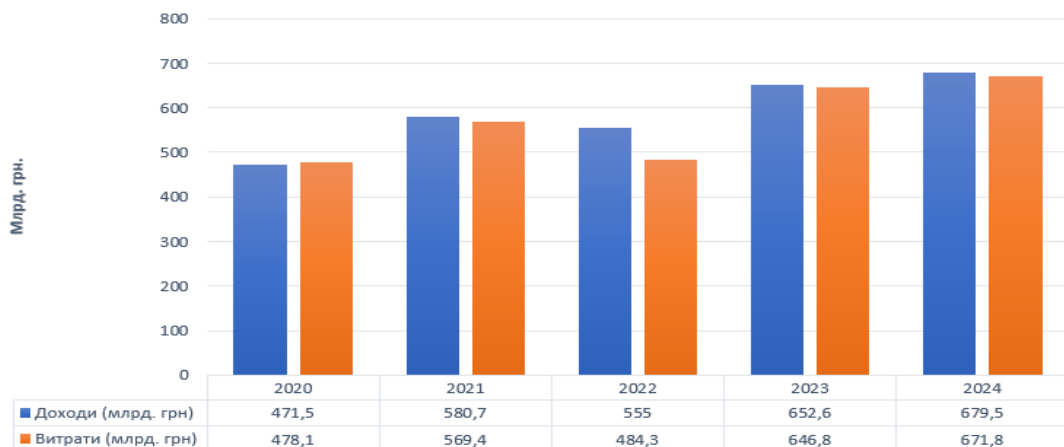

Рис. 4. Динаміка показників місцевих бюджетів у 2020–2024 рр. [5]

демія коронавірусу), які зумовили погіршення економічної ситуації, зниження обсягу податкових надходжень і трансфертів. Попри війну, впродовж 2022–2024 рр. у деяких місцевих бюджетах України спостерігається перевищення доходів над видатками. Така ситуація зумовлена зростанням обсягу надходжень від податку на доходи фізичних осіб. Проте профіцит може вказувати і на негативні тенденції, зокрема, наявність грошових надходжень за відсутності можливості використання коштів унаслідок окупації чи бойових дій на території певної громади або згортання реалізації інфраструктурних проектів [5]. Загалом в Україні можна відзначити ефективну роботу місцевих органів влади у реаліях воєнного часу та позитивну динаміку показників виконання місцевих бюджетів.

На наш погляд, фінансова інклюзія також сприяє належному виконанню місцевих бюджетів. Доступ населення до фінансових послуг (банківські рахунки, доступні кредити 5-7-9%, страхування) має позитивний вплив на зростання виробництва, торгівлі та послуг, що, своєю чергою, забезпечує збільшення податкових надходжень. На деокупованих і прифронтових територіях,

де традиційні банківські послуги є малодоступними, механізми фінансової інклюзії дають змогу поповнювати фінансові ресурси малого і середнього бізнесу, провадити господарську діяльність, зберігати робочі місця та наповнювати бюджети громад. Розвиток фінансових сервісів, поширення безготівкових розрахунків і підвищення прозорості фінансових операцій забезпечують детінізацію економіки та покращують податкове адміністрування.

Зазначимо також, що у видатковій частині бюджетів фінансова інклюзія сприяє зростанню фінансової самостійності населення, знижує потребу в соціальних трансфертах і дає змогу органам місцевого самоврядування ефективніше фінансувати інфраструктуру та соціальні послуги. Цифрові фінансові сервіси додатково оптимізують адміністративні витрати. Отже, фінансова інклюзія в Україні є не лише соціальною категорією, а й дієвим економічним механізмом, що підтримує стійке функціонування місцевих бюджетів, особливо в періоди економічної та політичної нестабільності.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до відповідних висновків і узагальнень.

1. Умови сьогодення значно вплинули на стан виконання місцевих бюджетів України, створивши численні виклики та проблеми, які громади змушені вирішувати в реаліях воєнного часу. Такими проблемами є: зменшення окремих видів податкових надходжень; посилення економічної і фінансової нерівності між громадами; стрімке зростання витрат на оборону і нові гуманітарні потреби; вимушена релокація бізнесу та міграція громадян; перерозподіл й посилення ролі надходжень від військового ПДФО; скорочення інвестицій.

2. Одним із ключових факторів, що вплинув на дохідну частину місцевих бюджетів, є перерозподіл надходжень військового ПДФО з місцевих бюджетів, і зарахування їх до державного бюджету. Це спричинило нерівномірність між громадами, адже найбільшого негативного впливу зазнали прифронтові громади, в яких розташовуються військові частини, а тому частка ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців в доходах цих громад була значною. Натомість громади, в яких частка цього податку в доходах бюджетів була нижчою, змогли зберегти стабільність. Це підкреслює важливість військового ПДФО для фінансової стійкості місцевих бюджетів у період збройного конфлікту. Але передача військового ПДФО з місцевих до держбюджету була вимушеним кроком задля підтримки сектору безпеки і оборони. Ця практика має тимчасовий характер і закінчиться 31 грудня року, в якому буде завершений воєнний стан.

3. Часткові втрати надходжень від військового ПДФО компенсуються за рахунок збільшення міжбюджетних трансфертів. Зокрема, із місцевих бюджетів не вилучається реверсна дотація та передбачено додаткові дотації із державного бюджету (вагому частку становлять освітня субвенція, базова та додаткова дотації). Найбіль-

ші обсяги базових дотацій передбачено для деокупованих і прифронтових громад. Проте діючий механізм перерозподілу бюджетних ресурсів не забезпечує збалансованого розвитку усіх територій. Зокрема, важливо вдосконалити алгоритм зарахування ПДФО, переглянути види дотацій і стимулювати громади збільшувати частку власних доходів у бюджеті територіальної громади. Водночас кореляційний аналіз виявив сильні зв'язки між доходами місцевих бюджетів і фінансовими ресурсами підприємств, депозитами домашніх господарств та державним боргом. Рівень тіньової економіки має неоднозначний вплив на доходи місцевих бюджетів.

Отже, результати комплексного аналізу впливу наслідків воєнного конфлікту на фінансову стійкість місцевих бюджетів України свідчать про суттєві зміни у структурі їхніх доходів, зокрема через перерозподіл ПДФО на користь державного бюджету. Міжбюджетні трансферти відіграють важливу роль у підтримці фінансової стабільності місцевих бюджетів, особливо під час воєнного стану. Аналіз динаміки надходжень і видатків показав, що місцеві бюджети функціонують в умовах значних викликів і загалом зберігають здатність до виконання своїх функцій, зокрема у відновленні постраждалих регіонів та підтримці повоєнної відбудови національної економіки України, що зумовлює актуальність подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Березюк К. *Бюджети розвитку чи війни: як змінилася фінансова спроможність громад.* Чесно. 2024. 21 лютого. URL : <https://www.chesno.org/post/5880/>.
2. *Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

3. Гронь О., Арутюнян О. Інклюзивна економіка: фінансовий аспект розвитку в умовах глобалізації. *Світ фінансів*. 2024. № 3. С. 160–170. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1726>.

4. Десятнюк О., Крисоватий А., Птащенко О. Стан та тенденції розвитку фінансової інклюзії в Україні. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 3. С. 21–34.

5. Дюг І. П. Роль місцевих бюджетів у розвитку територіальних громад в період воєнного стану. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення відновлення економіки України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпро, 2025*. С. 251–254.

6. Науменкова С., Міщенко С. Цифрова фінансова інклюзія: нові можливості для досягнення цілей сталого розвитку. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління : матеріали II Міжнародного форуму*. Київ, 2021. С. 47–51.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.mof.gov.ua/uk/>.

9. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

10. Статистичні дані доходів місцевих бюджетів за 2018–2024 роки державного веб-порталу “Open budget” Міністерства фінансів України. URL : <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.

11. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. *Звіт за результатами дослідження. Вересень 2021 р. Київ, Україна*. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf.

References

1. Berezyuk, K. (2024). *Biudzhety rozvytku chy viiny: yak zminylasia finansova spromozhnist hromad* [Development or war budgets: how the financial capacity of communities has changed]. Ches-

no. February 21. Available at: <https://www.chesno.org/post/5880/>.

2. *Biudzhethnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2456-VI vid 08.07.2010* [Budget Code of Ukraine. Law of Ukraine]. (2010, July, 08). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

3. Hron, O., Arutyunyan, O. (2024). *Inklyuzivna ekonomika: finansovy aspekt rozvytku v umovakh hlobalizatsii* [Inclusive economy: financial aspect of development in the context of globalization]. *Svit finansiv – World of Finance*, 3, 160–170. Available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1726>.

4. Desyatnyuk, O., Krysovatiy, A., Ptashchenko, O. (2023). *Stan ta tendentsii rozvytku finansovoi inkluzii v Ukraini* [State and trends of financial inclusion development in Ukraine]. *Svit finansiv – World of Finance*, 3, 21–34 [in Ukrainian].

5. Dyuh, I. P. (2025). *Rol mistsevykh biudzhetyv u rozvytku terytorialnykh hromad v period voiennoho stanu* [The role of local budgets in the development of territorial communities during martial law]. *Problemy ta perspektyvy finansovoho zabezpechennia vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Problems and Prospects of Financial Support for the Recovery of the Economy of Ukraine: materials of the International scientific and practical conference*. Dnipro, 251–254 [in Ukrainian].

6. Naumenkova, S., Mishchenko, S. (2021). *Tsyfrova finansova inkluzia: novi mozhlyvosti dlia dosiahnennia tsilei staloho rozvytku* [Digital financial inclusion: new opportunities for achieving sustainable development goals]. *Ekonomika. Finansy. Biznes. Upravlinnia : materialy II Mizhnarodnoho forumu – Economics. Finance. Business. Management: materials of the II International Forum*. Kyiv, (P. 47–51) [in Ukrainian].

7. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy – Official website of the State Statistics Service of Ukraine*. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. *Ofitsiynny sayt Ministerstva finansiv Ukrainy – Official website of the Ministry of Finance of Ukraine*. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/>.

9. Podatkovyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine]. (2010, December, 02). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

10. Statystychni dani dokhodiv mistsevykh biudzhetyv za 2018–2024 roky derzhavnoho web-portalu “Open budget” Ministerstva finansiv Ukrainy [Statistical data on local budget revenues for 2018–2024 from the state web-portal “Open Budget” of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.

11. Finansova hramotnist, finansova inkluzia ta finansovyi dobrobut v Ukraini u 2021 [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021]. Zvit za rezultatamy doslidzhenia – Research Report. Kyiv, Ukraine. September 2021. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf.